

шість управлінь, іудеїв, сім течій яких існує нині у нас, а береться подеколи із незаконними підставами за православних. Якщо держава в перспективі прагне зробити цю конфесію домінуючою, то така орієнтація утопічна не тільки із-за великої конфесійної розпорошеності України, а й із-за того, що православ'я загалом з точки зору історичної перспективи із-за його консерватизму не є успішною конфесією. Взагалі воно збереглося як домінуюча християнська конфесія лише в історично відсталому регіоні світу. До того ж, визнаємо це, воно мало що додає до того національного відродження, якого так потребує Україна. Нашим кредо має бути світськість держави, повна відокремленість від неї всіх церковних інституцій. Відтак і в Конституції і в Законі про свободу совісті варто замінити принцип "відокремлення Церкви від Держави" на принцип "відокремлення Церкви і Держави".

Олександра Киричук

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ПРАВОСЛАВНОГО КОНЦЕПТУ «РУССКОГО МИРА»

З'ясовується сутність концепту «русского мира», характеризуються його складові в інтерпретації вищих ієрархів Руської православної церкви та висвітлюються прояви цього концепту в середовищі Української православної церкви.

Ключові слова: «русский мир», Московський патріархат, митрополит, архірей, ієрархи, цивілізаційний проект, москвоцентризм, києвоцентризм.

Актуальність дослідження концепту «русского мира», зокрема його українського релігійного контексту, обумовлена певними загрозами національній безпеці України, які в умовах незавершеності процесу консолідації політичної української нації полягають у її ймовірному розколі за мовними та релігійними ознаками, а також у можливій дестабілізації суспільства. Загострюючи питання, політик Микола Томенко відзначив, що спроба зробити державною ідеологією концепцію «русского мира» «не тільки шкодить національним інтересам, але і ліквідує смисл існування України як держави». Серед вітчизняних державних діячів існує і інший погляд. Зокрема міністр освіти Д. Табачник постулює тезу, що поняття «руський мир» жодним чином не суперечить політичній незалежності його складових частин. В інтерв'ю

православному журналу «Фома» він зауважив, що «можна перебувати в руському світі, будучи українофілом і патріотом України» .

Однак незважаючи на гостроту та актуальність даної проблеми, вона залишається поза увагою вітчизняних дослідників, тоді як ця тема привертає значну увагу російських вчених (О. Батанова, М. Горбунова, О. Гуревич, А. Єремін, М. Ємельянов-Луцьянчиков, О. Єромасова, О. Копнін, О. Майорова, Д. Маркова, В. Новік, Д. Панов, А. Свистухіна, В. Синячкін, Н. Тайгачева, П. Чистяков, О. Тришин, О. Цесевичене, О. Шарапов та інші).

Тому метою пропонованлі статті є з'ясування сутності концепту «русского мира», визначення й аналіз його складових в інтерпретації вищих ієрархів Російської православної церкви (далі – РПЦ) та дослідження проявів цього концепту в сучасному українському соціумі.

Ідея використання ідеології спільного давньоруського минулого східнослов'янських народів та рятівної ролі російського православ'я з метою впровадження експансивної політики Російської імперії своїм історичним корінням сягає ХІХ століття і тісно пов'язана з панросійським слов'янофільством (І. Киреевським, О. Пипінім, П. Мілюковим, К. Аксаковим, О. Хомяковим, Ю. Самарінім) та діяльністю відповідних слов'янофільських благодійних товариств . Концептуальне оформлення пан-російського руху з погляду культурно-історичного цивілізаційного виміру належить російському вченому М. Данилевському, який у своїй праці «Росія і Європа» серед п'яти інших світових культурно-історичних типів абсолютизував російський, наділивши його релігійними, культурними, політичними і суспільно-економічними ознаками, що передаються генетично .

В. Можегов вважає, що перше визначення «русского мира» належить графу С. Уварову – автору «державного символу віри» (відомої тріади: православ'я, самодержавство, народність), який він обґрунтував у доповідній записці царю Миколі І під час вступу на посаду міністра освіти . Характеризуючи програму С. Уварова, О. Міллер у своїх публічних лекціях наголошує, що вона полягала не у асиміляції, а в акультуризації і що вона не передбачала з поляка чи німця зробити росіянина. «Чого він хоче, – говорить О. Міллер, – так це щоб вони засвоїли російську мову: це неодмінна умова для того, щоб можна було їх зберегти як частину імперських еліт, оскільки бюрократія переходить на російську. І ще він намагається утвердити у цих еліт повагу до імперського центру, як до центру цивілізаційного тяжіння» .

Експансивний імперський характер цієї ідеології найбільш гостро проявився напередодні і під час Першої світової війни в Галичині, Закарпатті і на Лемківщині, де використовуючи антипольські настрої місцевих українців,

за допомогою російських рублів активно насаджувалось православ'я та російська мова. Поразка Російської імперії у війні, революційний переворот у 1917 році і прихід до влади більшовиків похоронили москвофільську ідеологію аж до кінця існування Радянського Союзу.

Власне з розпадом СРСР, який російські дослідники називають «найбільш грандіозним катаклізмом в історії «русского мира» з точки зору масштабів і значення», відбулась реанімація русофільської ідеології у новій постмодерній формі.

На думку Т. Плоскової і В. Скринника, ідеологом реанімації концепту «русского мира» протягом 1993–1997 років є російський філософ і політехнолог, перший заступник директора Інституту філософії Російської академії наук П. Щедровицький, який в Україні відомий як співавтор проекту «Команда озимого покоління» на виборах у Верховну Раду. Працюючи майже півтора десятка років над проблемою загроз національній безпеці Російської Федерації (далі – РФ), яку він назвав «ядром пострадянського простору», він прийшов до висновку: «або буде нащупана нова модель розвитку, яка стане основою формування нового народу, або територія РФ, не здобувши стійкої політичної і державної форми, перетвориться у предмет діяльності світових суб'єктів сили, у гіршому випадку – в смітник людських відходів». У пошуках подібної моделі П. Щедровицький звернувся до ідеї «русского мира», який спочатку розглядав як мережева структура великих і малих співтовариств, які думають і розмовляють російською мовою. Згодом, актуалізуючи сферу «русского мира», він став розглядати його як своєрідний російський людський капітал, що складає «сукупність культурних, інтелектуальних, людських і організаційних потенціалів». На його думку, енергія волі цих різних потенціалів дозволяє перетворити їх в «російський образ майбутнього, що буде визначати рамки і межі господарських, політичних і освітніх онтопрактик». Опираючись на поширену серед західних політологів тезу, що в умовах глобалізації суттєво зростає роль недержавних транснаціональних структур, услід за концепцією «третьої хвилі» Тофлера П. Щедровицький запропонував «четверту хвилю» поза російськими державними межами, яка передбачала формування нових технологій мислення, перехід від виробництва засобів виробництва до виробництва нових людських якостей, підвищення точковості й щільності інвестиційних потоків та глобальне управління ресурсними потоками.

Зауважуючи, що у сьогоденних умовах діаспори, антропоструктури і світові мережі стають центрами вироблення і прийняття рішень, які потім оформлюються державними зобов'язаннями, П. Щедровицький через ідею «русского мира» пропонував глобальний стратегічний проект впливу Ро-

сійської постмодерної держави на світову політику і уряди інших держав. Ідея П. Щедровицького впроваджувала інструмент лобіювання російських інтересів через окремих індивідумів, які будуть залучені до спільних російських проектів чи транснаціональних російсько-європейських корпорацій (наприклад, газових): «Чим більшої кількості людей і співтовариств у світі потрібна Російська Федерація, тим вона стійкіша... Чим більшої кількості окремих громадян інших держав потрібна Росія, тим стійкіші її позиції у світі».

Проголошуючи культурно-політичну стратегію і гуманітарно-технологічний підхід до дипломатичного вирішення питання, він запропонував поряд із європейським рамковим принципом прав людини ідею прав народів і малих співтовариств. Саме ця ідея П. Щедровицького була покладена в основу державної російської політики захисту прав «русскоязычного населения» на пострадянському просторі. За даними директора Інституту етнології і антропології імені М. Міклухо-Маклая Російської академії наук В. Тишкова, такого захисту потребують майже 18 млн росіян поза межами Російської Федерації на території країн СНД. Зауважимо, що сюди автор зараховує і «представників інших національностей, багато з яких іншої мови, окрім російської, не знають і бажають зв'язувати свою долю з Росією». Обурюючись, що ця частина населення «була віднесена до категорії національних меншин, а не народів-партнерів (як, наприклад, у Великобританії, Бельгії, Іспанії, Канаді, Фінляндії)» і «була жорстко покарана мова більшості або майже половини населення нових країн», автор констатує, що «половина платників податків в Латвії, Україні, Киргизії, Казахстані, Молдові не змогли добитися права, щоб нова державна бюрократія розмовляла на їхній мові». У політичному вимірі України ставились вимоги другої державної російської мови через своєрідну імплементацію в законодавство «Хартії регіональних мов» Ради Європи.

Теоретичні напрацювання П. Щедровицького знайшли своє продовження у роботах російських авторів Т. Полоскової і В. Скринника «Русский мир: мифы и реалии» (М., 2003) та Н. Нарочничкої «Русский мир» (СПб.: Алетейя, 2007). Протягом першого десятиліття XXI століття російськими вченими розроблялись проекти переходу «русского мира» з розряду «мережєвих структур» у розряд «цивілізаційної моделі».

Як зазначає у своєму дослідженні О. Батанова, незважаючи на інтерес до проблеми широких кіл російських науковців і політиків, спершу концепт «русского мира» у практичній площині трактувався однобоко, переважно як світ російського зарубіжжя. Розширюючи рамки «мира» поза межі колишнього СРСР на емігрантів, які виїхали з історичної держави у різні епохи і в

різні країни, і надаючи йому планетарного характеру, В. Тишков зауважує, що поняття «російська діаспора» і «русский мир» близькі, але не тотожні. Останній, на його думку, конструюється віртуальним світом російськомовної і радянської культури.

На використання російської діаспори за кордоном як значного політичного, економічного, інтелектуального і демографічного ресурсу націлювали у своїх виступах перші лідери Російської Федерації – В. Путін і Д. Медведев. Зокрема, під час зустрічі із творчою молоддю наприкінці 2006 року В. Путін закликав частіше використовувати словосполучення «русский мир».

21 червня 2007 року для підтримки російської мови за кордоном при Міністерстві закордонних справ і Міністерстві освіти Російської Федерації створювався однойменний фонд. Статутні завдання Фонду передбачали зокрема і експорт російських освітніх послуг, підтримку російськомовних засобів масової інформації, які б орієнтувались на реалізацію концепту «русского мира», формування сприятливої для Росії суспільної думки. Для успішної реалізації завдань до березня 2012 року відкрито 82 зарубіжних центри фонду «русского мира». В Україні Російські центри були створені в Дніпропетровську, Донецьку, Києві, Луганську, Сімферополі, Харкові і навіть при Київському державному університеті імені Т. Шевченка та при Рівненському державному гуманітарному університеті.

Інституалізація «русского мира» завершилась з обранням 1 лютого 2009 року на Московський патріарший престол РПЦ Кирила Михайловича Гундяєва. Можна зробити припущення, що вибір був цілеспрямований, бо ще до обрання патріархом він як митрополит Смоленський і Калінінградський привертав увагу своєю прихильністю до досліджуваного нами концепту. Зокрема К. Гундяєву належить крилатий слоган «Россия, Украина и Беларусь — это и есть Святая Русь!», який було проголошено ще у липні 2008 року на концерті у Києві, присвяченому ювілею хрещення Русі. З підписанням наприкінці 2009 року Угоди про співпрацю між предстоятелем РПЦ і виконавчим директором згаданого фонду В. Никоновим Московський патріархат Руської православної церкви став координуючим центром практичної реалізації ідеології «русского мира». Координація співробітництва покладалась на Відділ зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату, а також на інші структурні підрозділи РПЦ – Синодальний відділ із взаємовідносин Церкви і суспільства, Синодальний інформаційний відділ, Видавництво Московської патріархії і Секретаріат Московської патріархії із зарубіжних установ.

Як зауважує О. Шумський, із концептуальним оформленням нових протів “знаменита уваровська тріада “православ'є, самодержав'є, народність” уже не сприймається як археологія, а звучить як живе пророцтво”.

Якщо досі центром «русского мира», за визначенням О. Батанової, мислилась винятково Росія як «материнська держава, що сформувала російське зарубіжжя внаслідок тривалих протягом століть міграцій» , то Патріарх Кирил зробив російський проект більш привабливим для православних ієрархів інших країн пострадянського простору, задекларувавши, що ядром «русского мира» є не тільки Російська Федерація, а й весь ареал Руської православної церкви, зокрема Україна, Білорусія і Молдова. Окрім того, взявши на озброєння теорію європейської інтеграції, Кирил зробив привабливим концепт «русского мира» для політиків і державних лідерів нових суверенних держав, мотивуючи за аналогією до Євросоюзу, що руська інтеграція без кордонів сприятиме посиленню міжнародної ролі кожної із держав, які будуть об'єднанні спільною загальноруською ідеєю («сучасним європейським країнам суверенітет не перешкоджає будувати найтісніші відносини в рамках ЄС»). При цьому у своїй програмній промові на відкритті III Асамблеї Фонду «Русский мир» 3 листопада 2009 року Московський патріарх відзначав, що оскільки російська культура ввібрала в себе традиції багатьох народів і є самобутнім способом і формою вираження історичного досвіду народу Русі, що визначає особистісне і суспільне буття мільйонів людей, до неї може належати не тільки росіянин, але і татарин, і українець, і грузин. Щодо російської мови, то їй, як і у радянські часи, відводиться роль засобу спілкування між різними народами.

В інтерпретації Московського патріарха Кирила визначались три стовпи архітектури світової руської конструкції (подібно до трьох опор європейської інтеграції ЄС): 1) російське православ'я і його духовні центри паломництва до спільних руських святинь; 2) російська мова і російська культура; 3) спільна історична пам'ять. Накреслено конкретний план практичних заходів зміцнення кожної із вказаних опор руської інтеграції.

Зміцнення першої опори полягає у відкритті паломницьких центрів і служб, складанні відповідних маршрутів, здійсненні доброго інформаційного забезпечення, підготовки спеціалістів у цій сфері. Зазначимо, що у такому контексті тоді, коли паломництво Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) зорієнтоване на поїздки по західній Європі та на Святу Землю в Ізраїль, українські національні святині, зокрема Дерманський монастир, Бакотський печерний храм, Почаївська лавра все більше перетворюються у центри власне «русского мира», паломництво до яких протягом останніх

років стало вигідною для РПЦ комерційною індустрією з продажу хрестиків, купальних сорочок, жіночих хусток тощо.

Друга опора «російського мира» забезпечується шляхом комплектації за допомогою державних і громадських інститутів парафіяльних бібліотек, випуску російськомовних православних періодичних видань, створення інтернет-сайтів російською мовою, підтримки наукових центрів, «сприяння вступу молодих співвітчизників у церковні і світські навчальні заклади Росії, України та Білорусії». З метою недопущення конфронтації із національними культурами, зокрема «малоросійською», Кирил пропонував поряд із російськими центрами при парафіях РПЦ створювати центри вивчення української, білоруської і молдавської мов як органічної частини руського світу.

Третя опора пов'язана із організацією заходів, спрямованих на збереження російського історичного простору та історичної традиції, зокрема пов'язаної спільною боротьбою проти спільних ворогів.

Коментуючи програмну 25-хвилинну промову патріарха Московського і всія Русі Кирила (Гундяєва) 2009 року, Г. Друзенко в українському тижневику «Дзеркало тижня» підкреслював, що у ній жодного разу не було згадано ім'я Христа, тричі згадувався Бог і 38 разів – словосполучення «русский мир» – «термін, який в контексті патріаршої промови звучить як геополітичний концепт, мало зв'язаний із церковним вченням». Те, що у новому Московському патріархові Кирилі бачиться «більше російський державний діяч, аніж релігійний», зауважували й зарубіжні англомовні сайти.

Характер політичного православ'я особливо проявився під час першого зарубіжного візиту предстоятеля РПЦ, який відбувся саме в Україну (27 липня – 5 серпня 2009 року). Деякі зарубіжні спостерігачі звертали увагу, що візит Патріарха мав на меті надати духовного забарвлення політичним устремлінням офіційного Кремля зупинити рух України в бік Європейського Союзу. На це вказували духовні промови Московського патріарха проти матеріалізованого світосприймання Заходу і осуд тих, для кого базовим мотивом просування до Європи є бажання «заповнити живіт свій і кишеню». Подальше антиєвропейське спрямування Московського патріархату засвідчила прийнята наприкінці 2011 року на конференції православних активістів України резолюція, у якій категорично наголошувалось про «неприпустимість інтегрувати Україну в ЄС»: «Процеси євроінтеграції несуть загрози канонічному православ'ю, єдності РПЦ і «російського мира» на Україні».

На думку А. Окари, після візиту в Україну влітку 2009 року про патріарха Кирила можна говорити як про четвертого за значимістю російського політика (після Володимира Путіна, Дмитра Медведєва і Рамзана Кадірова), що спирається на власні ресурси і має свою місію, своє надзавдання, свій

автономний ідеологічний і геополітичний проект. Саме українське питання дозволило патріарху отримати надзвичайно серйозний соціальний капітал всередині Росії і збільшити свій рейтинг впливовості в контексті російської політики. А. Окара зауважує, що «патріарх Кирил фактично створив модель російського впливу на Україну» і «геокультурний знаменник», що дає підстави не просто говорити про «спільне минуле» і «спільне майбутнє», але зробити це минуле і майбутнє елементами «м'якої влади» (за теорією Найса).

Якщо до кінця 2009 року просування концепту «руського мира» на території України обмежувалось середовищем Української православної церкви (далі – УПЦ), прихожанами якої здебільшого є люди старшого покоління, то з обранням Президентом України Віктора Януковича згаданий концепт поширився і на суспільно-політичну сферу, зокрема державного будівництва. Задекларовано, що незалежні держави, які існують на історичному просторі Русі і визнають свою цивілізаційну руську приналежність, мають спільно творити «русский мир» і розглядати його як свій спільний наднаціональний проект. У зв'язку з цим Московський патріарх запропонував на зразок поняття «країни Британської співдружності» застосовувати поняття «страна русского мира» за умов використання на її території цієї країни російської мови як мови міжнаціонального спілкування, розвитку російської культури і збереження спільної історичної пам'яті. У такому контексті Патріарх Кирил акцентував увагу на співпраці з політичними елітами нових держав пострадянського простору.

Але витворена в головах російських інтелектуалів і підхоплена предстоятелем Руської православної церкви (яка звикла працювати в авторитарних російських умовах і мати покровительство світської влади) модель «руського мира» не змогла стати дієвим механізмом у поліконфесійній Україні, громадяни якої за двадцять років незалежності пройшли певний шлях демократизації.

Не стали дієвим інструментом і створені з метою просування ідеології «руського мира» численні православні громадські організації: Всеукраїнська громадська організація «Православний вибір», Православне братство Олександра Невського на чолі з керівником руху росіян України Юрієм Єгоровим, Союз православних братств України (Валентин Лук'яник), Всеукраїнська громадська організація «За Русь святую і Віру православную» (С. Бабанін), громадська організація «Народный Собор» (помічник Львівського архієпископа Августина І. Друзь), Міжнародна організація «Вірне козацтво» (А. Селіванов), Київське губернське відділення Союзу Російського Народу та православні братства: «Во ім'я Царя-мученика Николая II» (О. Радіонов),

«Во ім'я Святого преподобного Лаврентія Чернігівського (Є. Онищенко), «Союз Георгія Побідоносця» (Ю. Ковальов), а також обласні громадські організації «Єдине Отечество», найбільш активними з яких є Миколаївська (М. Запорожський) та Бердянська (Г. Риндін). Протягом 2011 року громадські організації УПЦ МП провели низку хресних ходів, які мали засвідчити присутність ідеології «руського мира» в Україні та «сприяти відновленню історичної правди про монархічний період Царської Росії і його значення для народу України»: 17 липня – вшанування російських «царських мучеників», 4 листопада – на честь Казанської ікони Божої Матері, присвячений дню російської єдності, а також хресний хід, присвячений дню смерті у Києві Петра Столипіна від вистрілу терориста Мордка Багрова та хресний хід за право жити без ідентифікаційних електронних кодів та паспортів.

Так 10 квітня 2011 року, під час переговорів України і ЄС щодо підписання Угоди про асоціацію і Угоди про зону вільної торгівлі, представники цих організацій висловили незгоду з діями Президента країни Віктора Януковича, який отримав благословення від Патріарха Кирила, але «замість зміцнення «руського мира» веде Україну в «чужу і ворожу» Європу. Учасники зборів закликали Президента, прем'єр-міністра, депутатів Верховної Ради «надати канонічній Православній церкві в Україні статус домінуючої, а російській мові – статус державної». Подальше антиєвропейське спрямування Московського патріархату засвідчила прийнята наприкінці 2011 року на конференції православних активістів України резолюція, у якій категорично наголошувалось про неприпустимість інтеграції України до ЄС: «Процеси євроінтеграції несуть загрози канонічному православ'ю, єдності РПЦ і «руського мира» на Україні».

На початку 2010 року риторика ієрархів РПЦ набула антиунійного спрямування. Напередодні візиту президента Російської Федерації Д. Медведєва до Ватикану керівник зовнішніх зв'язків РПЦ архієпископ Волоколамський Іларіон обумовив, що зустріч з Папою Римським Бенедиктом відбудеться після розв'язання питання міжконфесійних відносин РПЦ та УГКЦ: «Ситуація на західній Україні є основною причиною для блокування зустрічі». Окрім того звучали зауваження проти Української греко-католицької церкви, зокрема те, що РПЦ «категорично не згодна з методами, які УГКЦ використовувала, щоб отримати храми, які після 1946 року належали РПЦ».

В дусі антиунійної пропаганди РПЦ вийшла в світ книга одіозної постаті Кирила Фролова «Україна: вибір віри, вибір долі» (рис. 1), стиль якої нагадував найгірші антиукраїнські пасквілі радянської епохи. Зауважуючи вже в першому розділі книги, що «феномен Галичини неможливо зрозуміти, не розібравшись в феномені уніатства», автор не скупиться на яскраві

епітети щодо митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького, називаючи його «духовним вождем неомазепинського руху», посилається на те, що «цар-мученик Микола II» свого часу назвав його «аспидом».

Слід відзначити, що фундаменталізм громадських організацій Московського патріархату знаходив відгук тільки серед незначної частини старшого покоління (рис. 2), відштовхуючи від УПЦ більшість українських громадян, особливо молодшого віку, які воліли віддавати перевагу більш відкритим до сьогодення конфесіям. Це засвідчують дані Всеукраїнського соціологічного опитування населення України, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» в кінці 2011 року, за якими до УПЦ (Московського патріархату) відносять себе тільки 25,9% опитаних. Решту понад 70% респондентів віднесли себе до наступних конфесій: 31,1% – до УПЦ Київського патріархату, 8,5%, – до УГКЦ, 1,7% — до Української автокефальної православної церкви, 1,1%, – Римо-католицької церкви; 1% вважають себе протестантами, 0,2%, – мусульманами і 6,2% опитаних вагалися з відповіддю.

До того ж наступальна і доволі безкомпромісна форма духовних проповідей вищого ієрарха Російської православної церкви, яка звикла функціонувати в умовах покровительства держави, що має виражену вертикальну централізацію, під час наступних візитацій 2011 року (14 – 15 вересня до Луганської єпархії і 1 жовтня до Чернівців) дисонувала із атмосферою духовного життя демократичної України. Московський патріарх не враховував умов українських реалій, при яких пропонувався ним православний фундаменталізм утруднював духовну роботу священників УПЦ на фоні зростаючого серед молоді впливу модернізованої і відкритої до різних верств суспільства УГКЦ та національно налаштованих УАПЦ і УПЦ КП, а також поширенню протестантських течій та різних нерелігійних культів, що виникли в умовах надто демократичного вітчизняного законодавства про свободу совісті та віросповідань.

Можна висловити припущення, що основна частина духовенства УПЦ, сумлінно справляючи щоденні душпастирські обов'язки, була далека від розуміння декларованих Московським патріархатом геополітичних конструкцій руського світу. Щодо вищих церковних ієрархів, то кожен із них сприймав концепт «русского мира» відповідно до власного світогляду, що сформувався протягом життєвого шляху.

Москвоцентричну групу УПЦ представляють ієрархи старшого покоління (поза 70 років), що сформувалася як духовні особи і отримали архірейські свячення у радянські часи, коли церква була відлученою від світського життя

церковною структурою, а з розпадом радянської системи у 1980-х роках використовувалась як механізм збереження СРСР та активний поборник національних християнських церков, що виходили з підпілля внаслідок Горбачовської перебудови. Найбільш яскравими постатями цієї групи є етнічні росіяни – ректор Одеської духовної семінарії, Одеський та Ізмаїльський митрополит Агафангел (Саввин) (рис. 3) та Тульчинський і Брацлавський архієпископ Іонафан (Єлецких) (рис. 4).

Останній є найбільшим виразником «єдиної православно-руської ідентичності від Карпат до Тихого океану» і російського духовного світу в Україні. Він відомий своєю музично-дослідницькою діяльністю і збиранням духовної спадщини православної культури, зокрема пошуком духовних творів післяреволюційного періоду та українських монодій XIV-XVI століть. Йому належить переклад на російську мову Великого покаянного канону св. Андрія Критського, а також авторство духовно-музичних церковних творів, що увійшли до низки збірок та записані на компакт-диски. До того ж архієпископ Іонафан знайомий із Кирилом (Гундяєвим) і особисто ним ще 1978 року рукоположений у сан ієромонаха.

До проросійського напрямку належать і двоє інших архієреїв УПЦ, які є вихідцями із Західної України: Чернівецький і Буковинський митрополит Онуфрій (Березовський) (рис. 5) та Донецький і Маріупольський митрополит Іларіон (Шукало) (рис. 6). Як львів'янин і випускник Львівського сільськогосподарського інституту Іларіон (Шукало) на початку архієрейського служіння підтримував ідею канонічної автокефалії Української Православної Церкви, але через тривале служіння у Донецькій єпархії і дружні стосунки із В. Януковичем перетворився у активного противника унезалеження українського православ'я від Московського патріархату, виступав проти «помаранчевої революції», солідаризувався з регіональними чиновниками, які проголосили ідею утворення «Південно-Східної Української Автономної Республіки».

Священики проросійського крила УПЦ неодноразово проголошували самі недипломатичні спічі на адресу тих, хто не підтримує філософію «русского мира», і навіть погрожували небесними карами щодо електорату «помаранчевих» політичних проектів. Так архієпископ Іонафан на сторінках інтернет-видання пише: «На шляху ревізійоністської київської ідеї стоїть ідея єдності всієї Руської землі, ідея Святої Русі, з її вистражданим протягом століть давньоруським народом двоєдиним ідеалом Святості і Правди».

Лідером проукраїнського крила в УПЦ, одним із основних і давніх прибічників канонічної автокефалії вважається виходець із Рівненщини митрополит Черкаський і Канівський Софроній (Дмитрук) (рис. 7). Ще у

2005 році митрополит Софроній звернувся до єпископату УПЦ із закликом використати сприятливі політичні умови після «помаранчевої революції» для утворення єдиної помісної православної церкви на канонічній основі: «Залишимо після себе гарний слід; хотілося, щоб ми всі увійшли в історію, а не влипли в неї, як це часто було в історії православ'я на Русі, забудемо за себе, за своє благополуччя і повернемося лицем до Бога і до людей. [...] Мені незрозуміло, чому найбільша за кількістю віруючих людей православна церква світу не може без будь-кого самостійно керуватись у своєму житті».

2009 року він висловився за скасування анафема гетьманові Івану Мазепі. Як противник ідеї «руського мира» в інтерв'ю газеті «День» владика Софроній дозволив нагадати, що «християнство прийшло до Києва не з Москви, тоді як до Москви – з Києва!». У цьому ж інтерв'ю він риторично запитав: «Чому заставляють віруючих йти на Володимирську гірку і каятися перед царем? Чому я, українець, маю каятися, коли за його правління не можна було написати й рядочка українською мовою і могли вислати до Сибіру?». На звинувачення у націоналізмі він надто сміливо як для ієрарха УПЦ зауважував апологетам «руського мира»: «Український націоналізм не йде ні в яке порівняння з націоналізмом російським» .

У 2008 році на Архієрейському Соборі УПЦ, що відбувався напередодні візиту в Україну патріархів Константинопольського та Московського, під час обговорення зміни статусу із «самоврядної Церкви з правами широкої автономії» на власне автономну Церкву, Софроній був єдиним, хто активно підтримав цю ідею. Після цього митрополит Володимир (Сабадан) підніс його сан до гідності митрополита, ймовірно, з огляду врівноважити активну проросійську політику митрополита Одеського Агафангела рівним за статусом архієреєм з активною патріотичною позицією.

Досі таких різних за світоглядом ієрархів старшого покоління об'єднувала спільна неприязнь до ієрархів інших українських конфесій, особливо Київського патріарха Філарета, з яким вони мали гострі конфлікти ще 1991 року. Так внаслідок конфлікту Агафангел (Саввин) був звільнений із Івано-Франківської і Коломийської кафедри, а Іонафан (Єлєцьких) постановою Священного Синоду був позбавлений єпископського сану (відновлений митрополитом Володимиром) . Намагаючись знайти підтримку автокефалії серед впливових в УПЦ осіб, Софроній (Дмитрук) застерігав, що «своєю бездіяльністю ми допустимо, що за нас все зробить Михайл Денисенко, — а він не спить». Прикметно, що інтонація звернення наслідувала войовничу риторику ієрархів проросійської орієнтації: «Тільки тоді, коли нашу незалежність визнає не тільки Москва, але і весь православний

світ, всі розкольники і в тому числі і греко-католики не будуть заявляти про те, що вони є національна церква». Звернення митрополита Черкаського і Канівського не було підтримане єпископатом УПЦ, але, водночас, не прозвучало ніякого осуду і не було застосовано жодних санкцій.

Прикметно, що за останні роки владикою УПЦ Володимиром (Сабаданом) піднесено до архірейської гідності молодих духовних осіб, які сформувалися на хвилі національного піднесення 1990-х років та демократизації суспільного життя і готові співрацювати на християнській ниві з представниками інших конфесій, не оглядаючись особливо на Москву. Вони налаштовані на збереження нинішнього статус-кво: автономного існування церкви, для якого приставка про Московський патріархат є традицією, аніж обітницею по просуванню інтересів Москви (в їх церковно-політичному розумінні) на територію України і яка воліє у своїй офіційній риториці дистанціюватися від роз'єднуючих Україну тем. Виразними представниками киевоцентричної групи РПЦ є 43-річний єпископ Макарівський, вікарій Київської митрополії, ректор Катехизаторсько-регентського духовного училища та іконописної школи Київської єпархії Іларій (Шишковський) (рис. 8) та 35-річний Переяслав-Хмельницький і Вишневський архієпископ Олександр (Драбинко) (рис. 9). Обидва у мирському вимірі представляють відкритих до зовнішнього світу інтелектуалів.

Як зазначає сайт «Росбалт-Україна», до недавнього часу москвоцентричний і киевоцентричний табори УПЦ примудрялися співіснувати, не виносячи «сміття з хати», а стан «поганого миру» довгий час був заслугою предстоятеля УПЦ МП митрополита Володимира, який зумів створити ситуацію певного балансу інтересів. Але його тривала хвороба створила вакуум впливу, яким дуже скоро спробували скористатися.

Ситуація, коли, з одного боку, московське керівництво вимагало від перебуваючого в його юрисдикції православного духовенства України просування ідеології «русского мира» архаїчними методами, а з іншого – труднощі у «змаганнях за паству» з іншими конфесіями, спонукала відцентрові тенденції, які проявилися під час обговорення Статуту Української православної церкви.

8 липня 2011 року, напередодні візиту Московського патріарха в Україну, група ієрархів УПЦ на чолі з Переяслав-Хмельницьким і Вишневським архієпископом Олександром (Драбинко) винесла на Всецерковний Собор текст Статуту УПЦ, що містить автокефальні положення. Прес-оглядач РПЦ Ян Таксюр зауважує, що «не було згадано Московського патріарха як нашого батька і господаря, було проігноровано факт, що УПЦ є частиною Російської православної церкви». Однак, за висловом патріарха Кирила,

«помаранчевій меншості» не вдалося прийняти «суверенізаторський» Статут УПЦ – його стала доопрацьовувати постійна комісія на чолі з противником «автокефалістської» версії Статуту митрополитом Донецьким і Маріупольським Іларіоном.

У грудні 2011 року на період хвороби митрополита Київського і вся України Володимира Священний Синод УПЦ призначив тимчасове управління на чолі з архієпископом Олександром . Архієрейський Собор 21 грудня 2007 року осудив концепт «політичного православ'я» як такий, що не відповідає духу Христової проповіді і відмежувався від «Союзу православних громадян України». Склалася ситуація, коли УПЦ отримувала шанс звільнитися від радянських стереотипів війни із всякого роду «розкольникими» і вийти на новий сучасний рівень духовного життя. Але в атмосфері ідеологічного тиску «руського мира» 26 січня 2012 року очолювана Переяслав-Хмельницьким і Вишневським архієпископом Олександром (Драбинко) комісія була ліквідована. Його також увільнено від обов'язків настоятеля споруджуваного у Києві Кафедрального Свято-Воскресенського собору (Залізничне шосе, 3).

Промосковська ієрархія УПЦ не могла пробачити архієпископу Олександрю (Дробенко) особисті контакти із нововисвяченим главою УГКЦ Святославом Шевчуком, зокрема «безпрецедентного офіційного прийому в Києво-Печерській Лаврі глави українських уніатів», якому в «якості подарунка піднесли панагії і богослужбові книги українською мовою», а також «спільне з уніатами благословення» новорічної ялинки для святкування католицького Різдва у Ватикані.

У заяві керованої з Москви «православної громадськості» України від 18 лютого 2012 року зазначалось, що «вищевказані факти практично є захопленням уніатів для розширення своєї прозелітичної діяльності, зокрема на сході і південному сході України, – там, де їх ніколи не було» . Висловлювалось обурення з приводу участі «прес-секретаря самого предстоятеля» Київської митрополії УПЦ єпископа Іларія (Шишковського) в спільній заяві з «розкольниками і уніатами» 5 грудня 2011 року з нагоди 20-річчя референдуму про незалежність України. «Православна громадськість також вважає неприпустимим для представника УПЦ, – говорилося у заяві, – брати участь у спільних прес-конференціях з розкольниками, таких, як провів протоієрей Георгій Коваленко 17 січня 2012 року, даючи разом з прес-секретарем глави розкольників, лжеархієреєм Євстратієм Зорею тлумачення свята Хрещення Господня» .

Таким чином, глобальний імперський проєкт під назвою «руський мир», що ферментував як інтелектуальний суперетнічний проєкт щодо захисту

багатомільйонного російськомовного населення за межами Російської Федерації, а на зламі перших двох десятиліть XXI століття перетворився на постмодерний цивілізаційний проект, в основу якого була покладена наднаціональна спільнота людей глобального світу, що ідентифікували себе із російською культурою, російською мовою і з духовними та ментальними ознаками, притаманними російському православ'ю, у тій агресивній формі, якій він впроваджувався РПЦ МП в Україні, не знайшов очікуваної підтримки серед пастви та вірних. Активне впровадження ідеології «русского мира» спонукало до того, що давній поділ кліру УПЦ на москво- та киевоцентристів, який до останнього часу приховувався, став надбанням засобів масової інформації та широкого кола різноманітних інтернет-ресурсів.

